

РОЗДІЛ 7

**ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ ТА УСТАНОВ ГАЛИЧИНИ
З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
(НА ПРИКЛАДІ ТОВАРИСТВА
«СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР»)**

У 20–30-х роках ХХ ст. у Галичині функціювала низка українських економічних установ та організацій, більшість із яких розпочала діяльність у другій половині ХІХ ст. і на початку ХХ ст. Економічні товариства, банки, страхові компанії, кооперативи та приватні підприємства були підконтрольні органам місцевого самоврядування. У міжвоєнне двадцятиріччя успішну діяльність розвинуло товариство «Сільський господар», Земельний банк гіпотечний, страхові компанії «Дністер», «Карпатія», соціально-економічні організації «Зоря», «Праця», «Сила», «Будучність», Союз українських купців і промисловців, кооперативи «Народна торгівля», «Масло-союз», «Центросоюз», «Калина», Ревізійний союз українських кооперативів, приватні підприємства тощо. У їхній діяльності спостерігалось чимало чинників, які засвідчують відносини українських економічних організацій із державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також конкуренцію з польськими та єврейськими установами.

На основі архівних матеріалів Центрального державного історичного архіву у Львові (Ф. 302. Крайове господарське товариство «Сільський господар»), нормативно-правових документів Польської держави, «Звідомлень з праці Краєвого господарського товариства», економічних часописів, як-от «Сільський господар», «Український агрономічний вістник» тощо, спробую більш детально проаналізувати взаємовідносини господарського товариства «Сільський господар» із державними органами влади.

Варто зауважити, що одним із напрямів аграрної політики Польської держави була громадсько-агрономічна діяльність. Громадську

агрономію розглядали як складову аграрної політики, теоретичну та практичну діяльність, що ґрунтувалася на приватній ініціативі, праці держави і самоврядування, яка сприяє формуванню та поширенню агрономічних знань, піднесенню матеріальної і духовної культури окремих господарств та сіл. Аграрну політику Польщі регулювали інститути державного управління: Міністерство сільського господарства, Головна земельна комісія з економічним, сільськогосподарським і ветеринарним відділами, Державний науковий інститут сільського господарства у м. Пулави, Державний сільськогосподарський банк. На українських землях у складі Польщі активно працювали польські об'єднання виробників: Мало-польське хліборобське товариство, Союз експортерів зерна, Мало-польський союз млинів та ін. Окрім цього, розвитком сільського господарства займалися на рівні територіального і господарського самоврядування, що регулювалося відповідним законодавством, зокрема законами «Про державну сільськогосподарську раду» (1925), «Про рільничі палати», «Про зміни у діяльності Державного рільничого банку», «Про сільськогосподарську працю самоврядування та співпрацю в ньому вільних сільськогосподарських організацій» (1928)¹, розпорядженнями й інструкціями Міністерства внутрішніх справ і Міністерства сільського господарства (1928, 1929, 1932, 1937)². Хліборобські палати були головним регулятивно-контрольним органом сільськогосподарського самоврядування, які займалися підготовкою законопроектів, статистичними дослідженнями, виробничими процесами, контролюванням аграрного ринку, організацією науково-дослідної роботи, сільськогосподарською освітою тощо. На українських землях у складі Польщі функціювали Львівська, Волинська, Поліська хліборобські палати, а на місцях працювали повітові аграрні комітети.

¹ Ustawa z dnia 17 marca 1925 r. o Państwowej Radzie Rolniczej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, 1925. Nr 41. Poz. 278. S. 550–551; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o izbach rolniczych. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, 1928. Nr 39. Poz. 385. S. 888–894; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. w sprawie zmian w ustroju Państwowego Banku Rolnego. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, 1928. Nr 38. Poz. 356. S. 787–789.

² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. o unormowaniu właściwości władz i trybu postępowania w zakresie administracji rolnictwa i reform rolnych. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, 1932. Nr 67. Poz. 622. S. 1031–1313.

Вирішенням господарських питань українців займалося товариство «Сільський господар», яке було підконтрольне Львівській хліборобській палаті. Статути, плани й інші організаційні та нормативно-правові документи господарської організації «Сільський господар» затверджували Міністерство сільського господарства й органи місцевого самоврядування. Це свідчило про офіційне визнання української господарської організації «Сільський господар» і дозвіл на проведення її діяльності на рівні з іншими господарськими товариствами. Часто воєводські органи влади давали пропозиції щодо внесення змін та доповнень у нормативно-правові документи організації. Крім цього, Львівська хліборобська палата визнала товариство «Сільський господар» організацією, яка займалася повною господарською відбудовою Галичини, покращенням якості сільськогосподарської продукції, піднесенням економічної культури населення, створенням і розвитком сільськогосподарських навчальних закладів. Воно було виявом самоорганізації та господарської самодіяльності українського селянства, захисником його економічних інтересів в умовах індустріально-ринкової економіки. Товариство сприяло піднесенню аграрної культури села, теоретичному і практичному навчанню селян поступовому раціональному господарюванню. «Сільський господар» займався розвитком сільського господарства відповідно до раціональних і новітніх технологій, піднесенням добробуту сільських господарів³.

У звіті за 1936 р., який оголосили на загальних зборах, констатовано: «Товариство “Сільський господар” в першу чергу є покликане для захисту інтересів хліборобів, для заступництва його перед урядом. В цій ділянці праці заступало Товариство

³ Статут краєвого господарського товариства «Сільський господар» у Львові. 25 травня 1912 р. Львів: Накладом товариства «Сільський господар», 1912. С. 2; Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАІЛ України). Ф. 302. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 1–2; Онишкевич С. Стан нашого рільництва. Реферат виголошений на загальних зборах Краєвого рільничого товариства «Сільський господар» у Стрию 23 вересня 1909 р. Львів: Накладом о. Ст. Онишкевича, 1910. С. 1–18; Олесницький Є. Задачі нашої краєвої хліборобської організації. Реферат виголошений на зборах Краєвого рільничого товариства «Сільський господар» у Стрию 23 вересня 1909 р. Львів: Накладом товариства «Сільський господар», 1909. С. 1–17; Храпливий Є. Сорок літ праці Краєвого господарського товариства «Сільський господар» у Львові. Львів: Накладом товариства «Сільський господар» у Львові, 1939. С. 10–17.

інтереси селян: 1. Перед центральною владою: Міністерстві Рільництва, Скарбу, Суспільної опіки; 2. Перед воєводськими урядами і скарбовими палатами; 3. В староствах, повітових виділах, в скарбових урядах та інших урядових установах на цім терені, де працює «Сільський господар». Зокрема належить відмітити наш зв'язок з Львівською хліборобською палатою, яка ставилася з розумінням до вимог Товариства та старалася в багатьох випадках з нами співпрацювати»⁴.

Відповідно до статутів 1929 р. і 1932 р., товариство «Сільський господар» репрезентувало інтереси українського селянства в державних і крайових органах, господарській адміністрації, обороняло його права, допомагало у створенні господарств, надавало допомогу у вирішенні агрокультурних, переробних, постачальницько-збутових проблем. «Сільський господар» мав триступеневу організаційну структуру: у Львові – центральне правління, у повітових містах – філії, у селах – гуртки⁵. При товаристві діяв Крайовий комітет організації кооперативів, а при філіалах – повітові комітети, які організовували кооперативи по селах.

На 1933 р. органи місцевого самоврядування зареєстрували 81 філію товариства «Сільський господар», а на 1930 р. їх було 70 у Галичині: у Львівському – 27, Тернопільському – 21, Станіславському – 21, також 3 філії – у 3-х повітах з українським населенням у Краківському (Горлиця, Новий Санч, Ясло), 3 – у Волинському (Кременець, Луцьк, Костопіль) воєводствах. У 1935 р. кількість філій зменшилася до 65⁶.

Представники воєводських урядів і Львівської хліборобської палати брали участь у заходах української господарської організації. Наприклад, на загальних зборах товариства «Сільський господар» у Львові 29 березня 1934 р. серед присутніх були представники Львівського воєводського уряду і Львівської хліборобської палати. На зібранні звітували, зокрема, про проведену організаційну й

⁴ На день загальних зборів «Сільського господаря». *Сільський господар*. 1937. 15 квітня. С. 113.

⁵ Статут Краєвого господарського товариства «Сільський господар» у Львові. 25 жовтня 1929 р. Львів: Накладом товариства «Сільський господар», 1929. С. 1–32; ЦДІАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 1–2.

⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 143. Арк. 26; Спр. 315. Арк. 1; Державний архів Івано-Франківської області (Держархів Івано-Франківської обл.). Ф. 593. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 14.

фахову роботу, а також дискутували про заплановану діяльність⁷. 31 березня 1938 р. відбулися збори товариства «Сільський господар» у Львові в залі Народного дому за участю 170 делегатів філій. Місцеву владу репрезентували представники Львівського, Тернопільського воєводств, Союзу хліборобських палат, Львівської хліборобської палати тощо⁸.

Союз хліборобських палат і організацій у порозумінні з іншими польськими установами та співпраці із «Сільським господарем» організував конкурс на кращий опис власного сільського господарства. Конкурс на опис господарювання в малоземельному господарстві був спрямований на те, щоб охочі детально описали стан, проблеми та шляхи покращення свого господарства. Його учасники подавали інформацію відповідно до конкретних рубрик: склад сім'ї, порівняння з господарством, батьківським або сусідським, спосіб господарювання, шляхи покращення господарства та перешкоди, спосіб збуту власної продукції, потреба отримання кредиту й ін. Учасники, які детально описували своє господарство, здебільша висловлювали побажання щодо: розпарцелювання великих маєтків, зменшення податків, доступного кредитування; допомоги в реалізації збуту сільськогосподарської продукції; підвищення цін на сільськогосподарську продукцію та зменшення на фабричну. Переможці отримували фінансову допомогу з державного або місцевого бюджету⁹.

У 1920–1930-х роках товариство «Сільський господар» тісно співпрацювало з українськими кооперативними союзами, як-от: РСУК, «Центросоюз», «Маслосоюз». Спільними зусиллями «Сільського господаря» і кооперації проводилося багато заходів, зокрема акції «порятунку українського села в господарській скруті», де головними були завдання піднесення аграрної культури села, виробництва та збуту сільськогосподарської продукції¹⁰. Періодично організували різні професійні з'їзди, як-от українських агрономів, кооператорів 1932 р., I Конгрес українських інженерів 1932 р. Ці заходи відбувалися за погодженням з органами

⁷ Загальні збори краєвого господарського товариства «Сільський господар» у Львові. *Український агрономічний вістник*. 1934. Кн. 2. С. 199.

⁸ Загальні збори «Сільський господар». *Український агрономічний вістник*. 1938. Кн. 5. С. 39.

⁹ Archiwum akt nowych (AAN). Z. 47. Sygn. 1145.

¹⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 1–2; Спр. 52. Арк. 30–32; Спр. 55. Арк. 1–2; Спр. 58. Арк. 34; Спр. 63. Арк. 3–17; Спр. 114. Арк. 2.

місцевого самоврядування і під їхнім контролем. Вони свідчили про тісну співпрацю «Сільського господаря» не лише з місцевою українською кооперацією, а й із закордонною¹¹.

Українські агрономи товариства «Сільський господар» разом із представниками українських центральних кооперативних установ 13–14 червня 1932 р. брали участь у конференції Міністерства сільського господарства у Варшаві, під час якої виголосили низку пропозицій. Вони вживали заходів щодо представництва своїх інтересів у фінансово-рільних комітетах, створених відповідно до ухвали Ради міністрів від 7 березня 1932 р. На той час у низці повітів у таких комітетах уже працювали делегати товариства «Сільський господар». Також налагоджувалася співпраця з роз'ємними урядами, де також були представники «Сільського господаря», які займалися кредитними справами малої земельної власності та виконували роль роз'ємних суддів між селянином-боржником і вірителем. Так українські селяни одержали можливість звертатися з усіма справами безпосередньо до делегатів товариства «Сільський господар»¹².

Співпраця товариства з центральними кооперативними установами сприяла розвитку організаційного напрямку «Сільського господаря», який передбачав об'єднання українських агрономів, які виконували функції господарських інспекторів і службовців союзів кооператив. У жовтні 1933 р. на VII З'їзді агрономів у товаристві «Сільський господар» почав функціювати Інспекторат агрономічної праці, до якого належали дирекція товариства, представники РСУК, «Центросоюзу» та «Маслосоюзу». Інспекторат звітував про свою діяльність Міністерству сільського господарства через Львівську хліборобську палату¹³. Ці факти свідчать про зміцнення й удосконалення організаційно-адміністративної структури товариства в 1930-х роках.

Товариство «Сільський господар» було задіяне в реформуванні сільського господарства на державному рівні, зокрема у парцеляції землі, допомагало селянам в отриманні кредитів, відстоювало

¹¹ Резолюції VII Краєвого кооперативного з'їзду усталені радою РСУК на засіданні її президії 11 липня 1932 р. Львів: Накладом РСУК, 1932. С. 34; ЦДІАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 219. Арк. 19; Спр. 221. Арк. 4; Спр. 223. Арк. 32–33.

¹² Оборона інтересів українського села. *Сільський господар*. 1932. 1 липня. С. 210.

¹³ ЦДІАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 1; Спр. 20. Арк. 1–2; Спр. 233. Арк. 2–4.

їхні права на землю. Товариство мало міністерські дозволи на проведення землевпорядкування. У 1935–1938 рр. заходами товариства «Сільський господар» скомасовано понад 10 сіл Галичини, а на 1939 р. тривали підготовчі роботи в 9¹⁴.

Крім цього, товариство видало працю вченого-агронома Івана Лапчука «Комасація ґрунтів», у якій автор пояснив, що «комасація ґрунтів – це зібрання поодиноких ґрунтових парцель одного господарства шляхом виміни в один збірний наділ для уможливлення раціонального господарювання»¹⁵. Основна мета проведення комасації, на думку автора, – забезпечити неподільність сільських господарств та ефективність господарювання на них.

Діяльність товариства щодо меліорації земель активізувалася із другої половини 1930-х років із прийняттям закону про меліорацію, яка проводилася під контролем хліборобських палат. Акції з окультурення пасовищ і лук товариство «Сільський господар» проводило спільно з «Маслосоюзом». Агрономи надавали консультації та пропагували меліорацію, збирали кошти на її проведення, засновували «водні» спілки. Наприклад, упродовж 1934–1938 рр. за сприяння Львівської хліборобської палати і «Сільського господаря» в українських громадах Галичини змеліоровано 11 тис. га лук і пасовищ у 63 селах, а підготовчі роботи тривали у 37¹⁶.

У зв'язку із законодавчими змінами, товариство «Сільський господар» надсило пропозиції та зауваження до проектів законів і розпоряджень у сільськогосподарських справах. Робота проводилася в органах місцевого самоврядування: «До справ заступництва інтересів селян належить участь наших представників у воевідських і повітових комісіях у різних комітетах, які займаються справами

¹⁴ Звідомлення з праці краєвого товариства господарського «Сільський господар» у Львові за рік 1928. Львів: Накладом товариства «Сільський господар», 1929. С. 14–15; Храпливий Є. Як працював «Сільський господар» у першому півроці 1929. *Ілюстрований господарський календар «Сільський господар» за звичайний 1930 рік*. Львів: Накладом товариства «Сільський господар», 1931. С. 289–290; Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства «Сільський господар» за 1938 рік. Львів: Накладом товариства «Сільський господар» у Львові, 1939. С. 34–36; Родіонова Л. Відносини між українським товариством «Сільський господар» і польською владою (1920–1930 рр.). *Збірник праць Тернопільського осередку НТШ*. Тернопіль: Рада, 2007. Т. 3: Українсько-польські відносини вчора і сьогодні. С. 116.

¹⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 630. Арк. 3.

¹⁶ Там само. Спр. 62. Арк. 36–42; Спр. 149. Арк. 12.

рільництва. Завдяки нашим старанням маємо представників у всіх воевідських класифікаційних комісіях, що зараз переводять класифікацію ґрунтів у зв'язку з реформою ґрунтового податку»¹⁷.

Розвиток інших напрямів діяльності товариства також вимагав погодження і співпраці з державними інституціями й органами самоврядування. Наприклад, товариство «Сільський господар» займалося будівництвом нових цукроварень та співпрацювало з товариством «Пшеворськ». Члени товариства мали плани щодо заснування Акційної селянської цукроварні. Успішно їй вдалося реалізувати 1935 р. – отримано дозвіл від Міністерства сільського господарства і Міністерства фінансів про створення у Львові спілки рільничої цукроварні «Поділля». Засновниками цього акціонерного товариства були Львівська хліборобська палата, Союз землевласників, Малопольське товариство сільського господарства і «Сільський господар», які сформували її капітал, що на 1936 р. становив 2,7 млн зл. Зокрема, акціями володіли Союз землевласників (34 %), Малопольське товариство сільського господарства (43 %) і «Сільський господар» (23 %) ¹⁸.

Крім цього, товариство пропагувало розвиток бджільництва та шовківництва¹⁹. При ньому функціювала секція пасічників, яка займалася впровадженням технологій щодо збільшення кількості та покращення якості меду на пасіках у Підлютому і Ялівці біля Львова. Бджільничу продукцію члени товариства збували через пасічний кооператив «Рій» у Львові та Подільську пасічничу спілку в Тернополі²⁰. Члени пасічничої секції брали участь у міжнародних з'їздах пасічників, зокрема у Всеслов'янському у Познані, Празі, а також у роботі Львівської хліборобської палати зі стандартизації та торговельної класифікації меду²¹. Відповідно до державних стандартів Львівська хліборобська палата підтримувала розвиток шовківництва на українських землях у складі Польщі. Вона матеріально – у

¹⁷ На день загальних зборів «Сільського господаря». *Сільський господар*. 1937. 15 квітня. С. 114.

¹⁸ ЦДІАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 458. Арк. 1–5; Спр. 464. Арк. 1.

¹⁹ Там само. Спр. 18. Арк. 1–2; Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства «Сільський господар» за 1938 р. С. 35–53; Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові, 1899–1944. Спогади / за ред. П. Дубрівного. Нью-Йорк: УВАН, 1970. С. 171–193.

²⁰ Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові. 1899–1944. Спогади. С. 186–193; ЦДІАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 475. Арк. 1–26.

²¹ ЦДІАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 219. Арк. 40.

формі греди та насіння білої шовковиці – допомагала товариству «Сільський господар», яке пропагувало й поширювало шовківництво разом із кооперативом «Шовк»²².

Товариство «Сільський господар» обстоювало інтереси українського виробника на державному і локальному рівнях. У 1935–1939 рр. при ньому функціювала секція допомоги народному й домашньому промислу, яка, уклавши статут Товариства опіки над народним мистецтвом і домашнім промислом, організовувала виробничі кооперативи, допомагала селянам отримувати кредити через Львівську хліборобську палату, забезпечувала участь у «Східних торгах», міжнародних конгресах і виставково-ярмаркових заходах, зокрема оплачувала місце українських кооперативів на Міжнародному ярмарку «Східні торги» у Львові, сприяла участі у виставках у Познані та Катовіце, разом із «Центросоюзом» намагалася організувати торгівлю виробами домашнього промислу та створити гуртівню²³. У такий спосіб члени товариства прагнули звільнитися від посередників, протистояти приватній торгівлі та монополізації збуту загальнопольськими союзами виробників. Адже держава на той час найбільше протекціонувала польські товариства, синдикати і фірми, які функціювали на українських землях, зокрема Малопольське товариство сільського господарства, Союз експортерів зерна та Малопольський союз млинів – монополістів у продажі зерна, Союз годівельників безріг, Синдикат польських експортерів свиней і худоби, Польський беконовий союз, Східно-Малопольський союз експортерів яєць, Союз експортерів дробу тощо²⁴.

У співпраці з Міністерством віросповідань та народної освіти, Кураторіями шкільних округ товариство «Сільський господар» й інші українські економічні організації і кооперативи проводили навчально-практичну діяльність. У першій третині ХХ ст. на ЗУЗ функціювали: Однорічна хліборобська (садівничо-городнича) школа товариства «Просвіта» в Милуванні, школа «Сільського

²² ЦДДАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 623. Арк. 1–39.

²³ Родіонова Л. Роль товариства «Сільський господар» у розвитку сільського господарства західноукраїнських земель (20–30-ті роки ХХ ст.): дис. ... канд. екон. наук: 08.01.04 Економічна історія та історія економічної думки. Тернопіль, 2001. С. 127–128; ЦДДАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 44–45.

²⁴ Вербова О. Національний господарський рух на західноукраїнських землях впродовж 1848–1944 років: монографія. Львів: ПАІС, 2009. С. 166.

господаря» у Коршеві, спеціальна молочарська школа «Маслосоюзу» у Стрию, агрономічні курси «Сільського господаря» в маєтку Мирона Луцького в Янчині біля Перемишля.

Представники товариства «Сільський господар» погоджували з Міністерством віросповідань і народної освіти та Кураторією львівської шкільної ради програму сільськогосподарських шкіл і курсів. Кураторія шкільної округи на власний розсуд пропонувала керівний склад навчального закладу. Наприклад, 1935 р. Кураторія львівської шкільної округи запропонувала на посаду директора Хліборобського ліцею в Черниці інж. Михайла Холєвчука²⁵. Державний сільськогосподарський ліцей у Черниці Жидачівського повіту Станиславівського воєводства на підставі розпорядження Міністра віросповідань і народної освіти почав функціонувати з 1 вересня 1935 р. Міністерство купило шкільний маєток у Черниці в п. Вітольда Стефануса за 318 тис. зл. Площа маєтку становила 334 га²⁶. Організація навчання у приватних та державних сільськогосподарських школах Галичини відбувалася згідно з програмами Міністерства віросповідань і народної освіти. Зокрема, 1936 р. міністерство видало «Програму навчання у школах рільничого прищособлення». Чимало учнів отримувало стипендії з державного бюджету²⁷. З метою збільшення кількості учнів у ліцеї куратор ЛШО звертався до Міністерства віросповідань і народної освіти із пропозицією реорганізувати ліцей через створення як українських, так і польських класів, про що дізнаємося з листа від 3 квітня 1937 р. На думку куратора, запровадження польських класів могло би збільшити кількість учнів щонайменше вдвічі. Однак у такій реорганізації куратор ЛШО Єжи Гадомський мав певні політичні застереження: «Єдиною серйозною небезпекою цього ліцею з польськими і руськими класами може бути можлива позашкільна контрагітація шовіністичних чинників, як польських, так і українських. Поляки можуть закидати, що вони рятують долю української школи польською молоддю, а українці можуть відчувати часткові обмеження їх шкільної власності»²⁸. Однак у зв'язку зі збільшенням кількості учнів української національності реорганізація ліцею не відбулася.

²⁵ Хліборобське шкільництво. Вписи до Хліборобського ліцею. *Сільський господар*. 1935. 15 червня. С. 14.

²⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 179. Оп. 4а. Спр. 1844. Арк. 1–23; Спр. 1845. Арк. 45–49.

²⁷ Там само. Спр. 191. Арк. 3–7.

²⁸ Там само. Спр. 1844. Арк. 33.

Варто зауважити, що початковий заклад у Черниці тісно співпрацював із Львівською хліборобською палатою, товариством «Сільський господар», зокрема з філією в Жидачеві. Директор товариства «Сільський господар» Євген Храпливий допомагав добирати учнів у ліцей²⁹, а учитель ліцею і керівник ліцейного фільварку Євген Брилинський був делегатом Міністерства господарства та аграрних реформ до Класифікаційної комісії ґрунтів на повіт Жидачів³⁰.

Товариство «Сільський господар» із нагоди дня пам'яті голови товариства о. Тита Войнаровського заснувало Фонд хліборобської освіти ім. Тита Войнаровського. Його мета була означена так: «Фонд хліборобської освіти імені Тита Войнаровського», що зложений найширшим загалом наших членів міг би служити в залежності від зібраної квоти, чи то для оснування окремої господарської школи, чи був би помічний для тої нашої молоді, що відбуває студії у господарських школах різного напрямку. Бо бл. п. о. Тит Войнаровський ціле своє життя старався за те, щоби наша сільська молодь могла дістати відповідне господарське вишколення та поміг власним коштом великій кількості нашої теперішньої інтелігенції покінчити школи та заняті відповідні місця у рядах та проводі нашого громадянства. А ці потреби на фаховий вишкіл нашої сільської молоді тепер зросли ще більше, тож і фонди на цю ціль мусять бути ще значніші»³¹. Варто зауважити, що на проведення такої акції товариство «Сільський господар» мало отримати відповідний дозвіл. Спочатку він був наданий Львівським і Станіславським (у листопаді–грудні 1938 р.), а згодом Тернопільським воєводським урядом на основі постанови від 15 березня 1933 р. про публічні збірки (Dz. U.R.P/№ 69, poz. 162), відповідно до розпорядження міністра внутрішніх справ від 14 липня 1934 р. На території Тернопільського воєводства акцію на збірку коштів було проведено з 1 квітня по 30 червня 1939 р. Із цього приводу представники товариства констатували: «Наше товриство дістало дозвіл на збірку на цей фонд на терені Тернопільського воєводства у часі від 1 квітня до 30 червня 1939 року. Збірку цю вільно нам перевести тільки між нашими членами, а зокрема у нашій підбудові, себто через філії та кружки «Сільського господаря», а далі через наші окружні

²⁹ ЦДДАЛ України. Ф. 179. Оп. 4а. Спр. 1857. Арк. 78–79.

³⁰ Там само. Спр. 1850. Арк. 40.

³¹ Там само. Ф 302. Оп. 1. Спр. 526. Арк. 8.

союзи кооператив, районів молочарні та кооперативи усіх видів, бо вони є нашими членами»³². Усі охочі пересилали гроші до Центробанку або до кооперативного банку «Дністер».

Варто зауважити, що значну роль у співпраці товариства з органами місцевого самоврядування відігравала діяльність окремих її представників, які входили до Державної сільськогосподарської ради у Варшаві, Львівської хліборобської палати, воєводських і повітових аграрних комітетів тощо. Серед таких діячів можна відзначити о. Т. Войнаровського, який очолював товариство «Сільський господар», а у 1930-х роках був радником, заступником голови Львівської хліборобської палати, брав участь у конференціях з аграрних питань і засіданнях Апеляційної комісії податків із доходів для Малопольщі³³. Це давало змогу о. Т. Войнаровському вирішувати чимало питань за посередництвом і підтримки Міністерства сільського господарства, зокрема розроблення стратегії господарського розвитку регіону, погодження планів товариства «Сільський господар», «справу Станевич», парцеляцію церковних земель, отримання кредиту у Варшавському банку тощо³⁴. Отець доктор Т. Войнаровський докладав чимало зусиль для визнання товариства як представника господарських інтересів населення на державному рівні, сприяв залученню представників товариства до роботи у фінансово-господарських комітетах, роз'ємних урядах, Хліборобській палаті тощо. Про авторитет о. Т. Войнаровського в організації свідчить той факт, що польські урядовці та представники господарських організацій зверталися до нього як до президента «Сільського господаря» із проханням вплинути на кадрові призначення у філіях товариства, запрошували на конференції, збори. Вони також відзначали бажання о. Тита як президента Львівської хліборобської палати налагодити співпрацю «Сільського господаря» з іншими організаціями та представниками на рівні сейму і сенату³⁵.

Радниками хліборобських палат були й інші представники «Сільського господаря»: Юліан Павликовський, Євген Храпливий, Микола Творидло, Андрій Палій, Михайло Холевчук, Євген Брилинський,

³² Там само. Арк. 10.

³³ Національний музей ім. Андрея Шептицького у Львові. Відділ рукописів (НМЛ ВР). Фонд Тита Войнаровського. Од. зб. 3370. Арк. 1.

³⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 682. Оп. 1. Спр. 146. Арк. 5, 10; Ф. 302. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 19–20.

³⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 682. Оп. 1. Спр. 164. Арк. 3–5.

Мирон Луцький та ін. Вони брали участь у заходах Львівської хліборобської палати, зокрема у зборах, нарадах, конференціях. Їх представницький чисельний склад визначало Міністерство сільського господарства.

У грудні 1925 р. Ю. Павликовський і О. Луцький брали участь у першому засіданні Державної сільськогосподарської ради у Варшаві, на якому обговорювали шляхи розвитку сільського господарства Польської держави, створення фахових комісій. Юліан Павликовський був членом комісії з рослинництва³⁶. Микола Творидло і Суходольський брали участь у заходах Львівської хліборобської палати щодо стандартизації експорту сільськогосподарської продукції. Прийнятий проект про «добровільну стандартизацію» вони мали відстоювати на засіданні Палати та хліборобських організацій у Варшаві³⁷.

У 1934 р. українці утворили у Львівській хліборобській палаті з ініціативи товариства «Сільський господар» Український клуб, який ставив завдання «інформувати своїх членів про всі справи, які відносяться до праці Львівської хліборобської палати; усталювати обов'язуючі опінії для виступів поодиноких членів Клубу; інформувати усіх тих селян-виборців про всі справи, які веде Львівська хліборобська палата та про способи праці Українського клубу в цій установі тощо»³⁸. Віцепрезиденти Львівської хліборобської палати та голови Українського клубу о. Т. Войнаровський і Ю. Павликовський також вимагали представництва у Волинській, Поліській, Люблінській хліборобських палатах³⁹. Вони сприяли співпраці товариства з багатьма польськими та єврейськими підприємствами й організаціями, зокрема державними фірмами із продажу і виробництва мінеральних добрив: Бюро рільничих порад у Львові, «З'єднаними фабриками сполук азатових» у Хожуві й Мостиськах, Союзом суперфосфатових у Варшаві. Представники товариства вели переговори зі Союзом виробників пряжі в Лодзі про постачання льону і конопель, із Союзом польських олійних заводів – ріпаку, соняшника тощо. У 1936 р. товариство «Сільський господар» стало членом Союзу експортерів дробу у Варшаві, окружних і повітових торговельних комісій, які займалися збутом продуктів тваринництва.

³⁶ Державна рільнича рада. *Сільський господар*. 1926. 1 січня. С. 9–10.

³⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 263. Арк. 1–2.

³⁸ Там само. Спр. 21. Арк. 1.

³⁹ Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства за 1935 рік. Львів: Накладом товариства «Сільський господар», 1936. С. 10.

Крім цього, «Сільський господар» був задіяний у заходах, які відбувалися на локальному й державному рівнях⁴⁰.

Незважаючи на співпрацю товариства з державними та громадськими установами й організаціями, «Сільський господар» функціював здебільша за рахунок членських внесків, із доходів із публічних заходів і зрідка фінансувався державним коштом. Неохоче Міністерство сільського господарства надавало субвенції товариству, незважаючи на численні прохання. У 1933 р. «Сільський господар» звертався до Міністерства фінансів у Варшаві із проханням про звільнення від сплати державного промислового податку, у зв'язку з тим, що є неприбутковою культурно-освітньою організацією хліборобів. Однак це прохання Міністерство фінансів відхилило. Також неодноразово представники «Сільського господаря» зверталися із проханням про надання субвенції товариству. На 1932–1933 рр. Міністерство сільського господарства через Львівське воеводське правління виділило товариству субвенцію на суму 10 тис. зл. із чітко зазначеними умовами їхнього використання⁴¹.

У міжвоєнний період ХХ ст. було чимало чинників державного й локального рівнів, які негативно впливали на співпрацю українських економічних організацій і кооперативів із державними інституціями й органами місцевого самоврядування. Серед них варто відзначити пацифікацію, яка унеможливлювала діяльність українських установ та організацій, адже перервалися зв'язки з філіями, були матеріальні втрати, відбувалися акти вандалізму; перестали надходити членські внески, організовувати публічні заходи, передплачувати часописи. Наприклад, у ніч на 3 жовтня 1930 р. було підкладено вибухівку під будинок «Сільського господаря» у Львові, яка суттєво пошкодила приміщення⁴².

Значною перешкодою в розвитку українських господарських товариств був курс на централізовану господарську політику Польської держави, яку особливо виявила польська влада у 1930-х роках.

⁴⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 101. Арк. 3; Спр. 493. Арк. 7; Ф. 469. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 1–5; Родіонова Л. Відносини між українським товариством «Сільський господар» і польською владою... С. 78; Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства за 1936 рік. Львів: Накладом товариства «Сільський господар», 1937. С. 10; Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства «Сільський господар» за 1938 рік... С. 13.

⁴¹ ЦДІАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 405. Арк. 1 зв.; Спр. 51. Арк. 1–4; 11–13.

⁴² Там само. Спр. 101. Арк. 1.

Польська влада вважала, що товариство «Сільський господар» суперечить централізованій господарській політиці Польської держави і територіально обмежувала діяльність організації. «Сільський господар» особливу увагу приділяв роботі не лише в Галичині, а й на північно-західних українських землях⁴³. Польська влада заборонила заснувати філії й організувати їхню роботу філій в Острозі, Рівному, Холмі, Ковелі, Володимирі-Волинському. У 1935 р. закрито філію у Кременці, 2 роки потому – у Луцьку⁴⁴, а 1939 р. влада заборонила святкувати 40-річчя «Сільського господаря». Значні перешкоди чинило також Тернопільське воєводське управління щодо заснування філій «Сільського господаря»⁴⁵. Михайло Холевчук зазначав: «Є тенденція усунути “Сільський господар” з терену в користь інших хліборобських організацій. Це видно на кожному кроці. В дальшому є тенденція унеможливити не лише українській кооперації, але і товариству “Сільський господар” займатися збутом сільськогосподарських продуктів, який в останніх часах став основою кооперативного життя в нашому краю»⁴⁶.

У зв'язку зі створенням Хліборобської палати значно посилився контроль над діяльністю товариства «Сільський господар» і його філій. На цьому аспекті наголошував, зокрема, вчений-економіст М. Холевчук у рефераті, виголошеному на засіданні Інспекторату агрономічної праці і президії «Сільського господаря»: «Від дня 1 серпня 1933 р., то є від хвили створення Хліборобської палати наступило сильне обтяження бюро Централі “Сільського господаря” працею, для виконання якої не має Товариство достаточної кількості фахового канцелярійного персоналу»; «Хліборобська палата, перебираючи під свій нагляд працю хліборобських організацій,

⁴³ Там само. Спр. 315. Арк. 1; Звідомлення з праці Краєвого товариства господарського «Сільський господар» у Львові за рік 1928... С. 22; Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові. 1899–1944. Спогади... С. 515–519; Родіонова Л. Відносини між українським товариством «Сільський господар» і польською владою... С. 73–74.

⁴⁴ ЦДІАЛ України. Спр. 61. Арк. 4, 12; Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства «Сільський господар» за 1935 рік... С. 18; Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства «Сільський господар» за 1938 рік... С. 21–22.

⁴⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 2; Павликовський Ю. Сучасне положення рільництва і стан справ Львівської хліборобської палати (промова, виголошена на пленарній сесії Ради 31.01.1939). Львів: Накладом товариства «Сільський господар», 1939. С. 30.

⁴⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 134. Арк. 4.

зажадала точних виказів стану філій і кружків “Сільського господаря” та всіх гуртків (Секцій), які працюють в організації “Сільського господаря”»⁴⁷. Перед товариством «Сільський господар» постало чимало викликів, над якими необхідно було працювати та миттєво реагувати: «А тим часом господарська політика уряду і тому безпосередньо підчинених установ між тими і Хліборобських палат є того рода, що нам необхідно треба дати конкретні докази, що “Сільський Господар” і об’єднана в цій хліборобській організації кооперація працює не лише в торговельній ділянці, як це всюди названі чинники впевняють, але рівночасно дбають про піднесення сільського господарства в краю та стандаризації сільсько-господарських продуктів, якої то діяльності нашим організаціям відмовляється»⁴⁸, – зазначав М. Холєвчук.

Хліборобська палата спричиняла певні труднощі в організаційній роботі товариства. Найбільші труднощі виникали в організації секції годівлі тварин і діловодстві, яке треба було вести польською мовою. Забороняла засновувати годівельні секції «Сільського господаря» у тій місцевості, де була така секція іншої хліборобської організації тощо. З цього приводу М. Холєвчук констатував: «Досі Хліборобська Палата не видала ніяких вказівок, які саме вимоги ставить вона до фахової праці хліборобських організацій. Натомість урядовці Хліборобської палати в часі перевірок праці Філій і Кружків “Сільського Господаря” всюди заявляють, що праця не ведеться так, як цього вимагає Хліборобська палата»⁴⁹. Представники товариства «Сільський господар» потребували від Львівської хліборобської палати конкретних вказівок та інструкцій, які б регулювали діяльність й окреслили план роботи хліборобських організацій у Галичині.

У 1920–1930-х роках простежувалися кризові явища в економіці: відсутність інвестиційних і матеріально-технічних ресурсів, зниження цін та труднощі в організації збуту сільськогосподарських продуктів. На ринку збуту виникала й низка інших: сусідні держави все частіше обмежували ввіз сільськогосподарської продукції, більші вимоги висували щодо її якості⁵⁰. Про проблеми зі збутом сільськогосподарської продукції констатовано у звіті товариства

⁴⁷ Там само. Арк. 1.

⁴⁸ Там само. Арк. 3.

⁴⁹ Там само. Арк. 33.

⁵⁰ Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 593. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1–5.

«Сільський господар» за 1930 р.: «Торговельні договори Польщі не забезпечували сталого вивозу живого товару за кордон. Були теж випадки наглого зірвання торговельних умов у сій ділянці, як прим. з Чехією і Австрією, а через те понижувалася нагло ціна на товар на наших ринках»⁵¹.

Негативно на співпраці українських кооператив та організацій з органами місцевого самоврядування позначилися кризові явища в економіці, зокрема відсутність інвестиційних і матеріально-технічних ресурсів, нестабільність валюти, проблеми з ринком збуту тощо. Ці факти – свідчення неоднозначних суспільно-політичних та економічних відносин у регіоні, складних стосунків українських економічних товариств і кооперативів із державними та громадськими польськими організаціями, які переважно негативно впливали на діяльність товариства «Сільський господар».

Оксана Пасицька

⁵¹ ЦДДАЛ України. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 101. Арк. 1.